

Yttrande

2016-02-28

Kulturdepartementet

103 33 Stockholm

Betänkande: Ny museipolitik SOU 2015:89

Utredningen ger en bild av en problemtyngd sektor i kulturlivet med fokus på de centrala museernas betydelse inom denna. Det behövs en ny museipolitik anser utredningen delvis mot bakgrund av tidigare utredningars tillkortakommanden. Utredningen föreslår till och med en museilag för att komma till rätta med problemen och för att säkra att museernas framtid ska stabiliseras och utvecklas i rätt riktning.

En museilag är ett av huvudförslagen. Vidare föreslås en ny myndighet för museer och utställningar, kollegial granskning av museiverksamheterna, statsbidrag för samverkan. Konsekvent och anpassad styrning samt bättre möjligheter att använda avgiftsinkomster.

Sammantaget kan förslagen tolkas som att staten är besviken över museernas verksamhetsresultat och i någon mening osäker om man inom sektorn mäktar att ta ett eget ansvar för framtiden. Statens förtroende för museerna som helhet tycks svikta.

Min uppfattning är att utredningen inte tillräckligt och konkret, i sin argumentation, har täckning för de ställningstaganden som görs beträffande den framtida museiutvecklingen.

Nej till en museilag och ny myndighet!

Att en museilag skulle behövas för att *slå fast de allmänna museernas fria ställning som kunskapsinstitutioner i samhället och deras ansvar att förmedla ett reflekterande förhållningssätt till historien och omvärlden* känns nästintill verklighetsfrämmande. Liksom att en lag skulle vara motiverad för att ange att *museernas ändamål är att bidra till det demokratiska samhällets utveckling*. Museerna har kommit längre än så.

Förslaget om en Ny museipolitik och en museilag samt en ny myndighet, som ska säkra denna, är så pass drastiska att den besvikelse staten ger uttryck för bör konkretiseras med exempel. Vad önskar man av de svenska museerna och vad är det för typ av resultat man inom sektorn som helhet inte har uppnått? Har utredningen tillräckligt analyserat museernas verksamhetsresultat under senare år utifrån de mål utredningen anger som önskvärda inom ramen för en Ny museipolitik?

Utredningen vill genom den tänkta lagen undanröja hinder för att museerna kritiskt ska kunna granska samhället och lyfta fram kunskap av betydelse i dagens samhälle. Vari består

egentligen dessa hinder och är de genom en diffust formulerad lag möjliga att undanröja? Är det troligt att genom en museilag skapa den dynamik inom sektorn som syftar till att museet som fri kulturinstitution ska kunna erbjuda den kunskap som samhället på olika sätt efterfrågar?

I utredningen Museiförslag (Statens kulturråd 1986:3), genomförd på uppdrag av regeringen, redovisade Kulturrådet en analys av vilka områden, som skulle kunna vara möjliga för museerna att i samarbete sprida kunskap om - och som var relevanta för ett samhälle i snabb förändring. Fyra utvecklingsförslag, framfördes: Nya perspektiv på den svenska historien, Ekologisk kunskapsspridning, Sverige och tredje världen samt Invandrarnas kulturer. Detta var för trettio år sedan...!

Förslagen hade en utvecklingsstrategisk avsikt. De skulle bli uppmärksamma museernas stora potential som bildningsinstitutioner för frågor av hög samhällsaktualitet samt, i linje med utredningsuppdraget, belysa de centrala museernas uppgifter och ansvar för landets museiväsende som helhet. De centrala museerna väntades på olika sätt ge stöd för dessa områdens belysning i samverkan med i huvudsak länmuseerna. Vidare skulle förslagets samhällsrelevans leda till kontakter och samarbete med myndigheter och organisationer m fl, verksamma inom de berörda områdena (dåvarande Invandrarverket, Naturvårdsverket, SIDA, miljöorganisationer, Skolverket m fl).

Alla utredningar, tror jag, sätter spår även om de inte omedelbart blir synliga. Utredarna vill väl och ofta stimuleras de berörda till eftertanke och ideutveckling. Ovannämnda förslag väckte ett förhållandevis starkt politiskt gensvar och även tänkbara externa samarbetsparter insåg möjligheter till resultatfördelar genom samverkan med museisektorn. Inte minst beträffande informations- och kunskapsspridning om de egna verksamhetsmålen etc.

I utredningen Ny museipolitik kan jag avläsa en besvikelse över att tidigare utredningar inte nått önskvärd framgång med de förslag man lagt. Jag kan förstå det och har också känt av något liknande genom åren (har medverkat i några utredningar), men tänker ibland att kanske har jag fel.

Museerna är tunga skutor som inte är särskilt lättmanövrerade. Deras verksamheter är komplexa och personalkrävande. Kanske sviktar kunskaperna om de resultat som uppnåtts mellan utredningarna. Museerna har, under senare år, behandlat ämnen i sina utställningar och i andra förmedlingsformer som visar på ett ökat samhällsengagemang och inom särskilt ett område har museerna presterat resultat som är av stor betydelse. Med moderna arkivmedier och ny informationsteknik har de flesta museer t ex digitaliserat sina samlingar och i integrerade faktadatabaser öppnat dem för en stor allmänhet. Ett viktigt utvecklingssteg! Källmaterialet har därigenom förts närmare forskningen och inte minst skolans elever, som i dessa baser kan erbjudas en "ny" förmedlingsform - en intellektuell färdighetsträning i informationsanalys av historiska data i form av föremål, bilder och uppteckningar mm.

En Ny museipolitik bör kanske, innan den sjösätts, föregås av en djupare resultatanalys. Särskilt inom länmuseisektorn har mycket skett som är värt att beakta. Dynamiken har här varit påtaglig, vilket väcker tankar.

Skifta fokus!

Kanske är det hög tid att skifta fokus. Det kan vara värt att fundera över om de helstatliga centrala museernas uppdrag ska specificeras ännu tydligare och behandlas separat museipolitiskt och att läns museerna får förtroende och förutsättningar att, utan alltför stor inblandning från statens sida i museipolitiskt hänseende, gå vidare av egen kraft. Mycket talar för det..

Länsmuseernas nuvarande styrka och räckvidd är en följd av 1974 års kulturpolitik, som i hög grad fokuserade på decentraliseringsmålet - att öka tillgängligheten till kultur i alla former till hela landets befolkning. Ytterligare steg i denna riktning har tagits genom ett, från statens sida, ökat fördelat regionalt administrativt ansvar, för respektive regions kulturutveckling. Successivt har läns museerna professionaliserats och har nu nått en nivå som bör uppmärksammas tydligare.

Den sammantagna räckvidden för läns museerna är mycket stor. Hela landet nås av en museiverksamhet präglad av främst konst och kulturhistoria. Genom sedan länge väl utvecklade nätverk för kunskapsförmedling nås skolans elever liksom, ofta i samspel med bildningsförbund och andra organisationer, många målgrupper samt en stor allmänhet. Dessvärre saknas dock naturvetenskaplig kompetens fortfarande i många läns museer.

Om naturvetenskap integrerades i, den av konst- och kulturhistoria dominerade, läns museisektorn skulle denna mer aktivt kunna delta i vår tids mest avgörande frågor - klimathot och miljöförstörelse. Människans och samhällets roll för miljöutvecklingen låter sig mycket väl behandlas inom denna sektor. Genom interregional samverkan skulle t ex läns museer verksamma i Östersjöns kustlän tillsammans kunna bli en betydelsefull kunskapsresurs i arbetet med att rädda Östersjön...

Vilka förväntningar kan (och bör) man ställa på de centrala respektive de regionala museernas fortsatta verksamhetsutveckling med utgångspunkt från en mer differentierad museipolitik - dvs en med särskilt fokus på central museerna och en med särskilt fokus på de regionala museerna? Är det möjligt att med en sådan ansats skapa en bättre dynamik för respektive museikategori och dessutom för museisektorn som helhet?

Utredningen Ny museipolitik hanterar i sina avvägningar museisektorn i sin helhet och föreslår en museilag, som i ganska generella termer ger uttryck för förväntningar på museernas verksamhetsutveckling. På motsvarande sätt försöker utredningen finna lösningar genom att, med avstamp i museilagen, skapa en myndighet med huvuduppgift att professionsgranska museiverksamheten vid de centrala museerna, ansvara för den officiella museistatistiken samt fördela statsbidrag inom museisektorn mm.

De förslag utredningen lägger kan, som nämnts, tolkas som ett slags misstroende för museernas egen förmåga att ansvarsfullt driva sina verksamheter och dynamiskt utvecklas i takt med samhällets förändringar och kunskapsbehov. Är det verkligen inte möjligt att organisera statens förväntningar och krav på museerna på ett mer framåtsyftande och inspirerande sätt än genom en museilag och en ny myndighet? På ett sätt som, i stället för att undertrycka och byråkratisera från centrum, gör det möjligt att uppnå motsvarande effekter och resultat (eller t o m bättre) och som samtidigt i handling uttrycker tillit och faktiskt respekt för museet som fri och vetenskapsbaserad institution.

Man växer med ökat ansvar. Vi talar om gamla institutioner. Museerna ska vara både statiska i en viss mening och samtidigt dynamiska. Museet som en viktig del av samhällets kollektiva minne förutsätter samla, vårda och bevara. Tidskrävande och kostsamma verksamheter som sätter museiinstitutionerna under press. Samtidigt ska de vara dynamiska. De ska ha förmågan att fungera som ett påminnande minne i en tid som snabbt förändras.

Under rubriken *Ett museum i lagens mening* framhåller utredningen att museet är en institution, som har som huvudsaklig uppgift *att bedriva utställningsverksamhet öppen för allmänheten*. Detta anser jag vara ett bakspår! Insamlandet av data rörande vår tids kulturarv, så långt det är möjligt, och att bevara dessa är ingen sidouppgift för museerna utan en nödvändighet. Utmaningen är att finna rationella samarbetsformer och metoder.

Nordiska museet avslutade, under Styresmannen Kristina Mattsson, SAMDOK, ett internationellt beundrat initiativ som innebar att museerna i samverkan fördelade insamlandet av data på ett rationellt och mycket väl genomtänkt sätt. Ett samverkansarbete som borde ha fått leva vidare och professionellt utvecklas. Ett stort misstag, kort sagt! Gensvaret från museerna var närmast hundra procentigt...

En underskattad och underutnyttjad kunskapsresurs!

Museernas dynamik ligger i förmågan att vara närvarande i såväl det formella som det informella utbildningssystemet. Deras potential i detta avseende är underskattad. Min uppfattning är att utredningen inte tillräckligt beaktat detta. Museerna är visuella institutioner, som med unika förmedlingsformer når mycket stora målgrupper. Genom de speciella förutsättningar museerna har att förmedla kunskap utgör de en självklar resurs för den obligatoriska skolan och en särskilt betydelsefull resurs för undervisningen av den stora mängd invandrare som finns runt om i landet.

Utöver utställningsmediet disponerar museerna föreläsningssalar och studierum, som är mycket väl lämpade för möten mellan många varierande målgrupper! Museernas relationer till den obligatoriska skolan och andra utbildningsorgan måste lyftas fram och formaliseras. Inom museisektorn drivs sedan snart 45 år en organisation bestående av eldsjälar, FUISM (Föreningen för pedagogisk utveckling i svenska museer). Här finns entusiasm, kunskap och erfarenheter! Dessa måste erkännas, nyttjas och långsiktigt länkas samman med andra utbildningsanordnare på såväl ett nationellt som regionalt plan och som säkrar en fortsatt professionalisering av museipedagogiken! Det är hög tid för ett genombrott för museernas roll i det svenska utbildningssystemet. Utredningen har inte tillräckligt uppmärksammat museernas potential på detta område.

En särskild utredning med inriktning på en sådan utveckling bör genomföras i en tid då turbulens och resursbrist råder inom skolsektorn. En inventering och mobilisering av tänkbara aktörer är angelägen. Undanröj skolans kostnader för ett museibesök så långt det är möjligt! Museipedagogiken måste få en långt högre status i systemet än vad som nu är fallet! Organiserad samverkan med universitet, högskolor, Skolverket m fl!

Avbyråkratisera och avpolitiser!

En museilag och en museimyndighet, tror jag, riskerar att desarmera museernas förmåga att utvecklas dynamisk. Möjligen även förslaget om en kollegial kvalitetsgranskning...

Förslagen andas misstroende. Kan skapa en rollosäkerhet. Det kan vara läge för en annan, mer positiv attityd till museerna. De har genom en ganska lång följd av år utretts i relativt täta intervaller och förväntats anpassa sig snabbt till de förslag som lagts och som i de flesta fall har tydliga politiska förtecken. På gott och ont...

Det har funnits en tid då museernas anställda har infunnit sig på arbetsplatsen och tillåtits fortsätta en inomvetenskaplig utveckling av sina medhavda vetenskaper i stället för att nyttja dem som hjälpvetenskaper i ett målinriktat utåtriktat museiarbete. Men det är nu länge sen. Just genom de senaste decenniernas utredningar och en museologisk utbildning mm har man nog ganska klart för sig statens förväntningar och hur museet som institutionstyp, med en samhällsorienterad inriktning kan verka i ett modernt samhälle.

Men det finns en tidsfaktor. Även om man i museerna har ovannämnda insikter får utvecklingen inte gå för långsamt. Museet som ett aktivt, påminnande minne och en betydelsefull bildningsresurs borde kraftfullt mobiliseras - det behövs nu i dagens komplexa och snabbt föränderliga samhälle!

Kanske är det tid för rakare utvecklingsspår utifrån initiativ som har en rationell prägel och inriktning och som ger snabbare resultat och, i bästa fall (genom minskad byråkrati) dessutom till en lägre kostnad...

En museilag och en ny museimyndighet tror jag leder till att museernas personal kan komma att känna sig hämmade, bevakade och instängda. Dessutom präglas museernas styrelser av en förhållandevis hög närvaro av politiker. Naturligtvis ska "brukarnas representanter" finnas närvarande och kunna följa och ha inflytande över museernas verksamhetsutveckling. Men varför just i styrelserna? Och så många?

Länsmuseernas chefer skulle t ex med lagom intervaller kunna föredra relevanta frågeställningar och framtidsplaner i berörda kommunala nämnder och på motsvarande sätt i landstingen och genom dessa möten få verklighetsnära återkopplingar. En rakare väg...

Strategiskt sammansatta styrelser!

I arbetet med att uppnå museipolitiskt angelägna resultat har naturligtvis museernas ledning en avgörande betydelse. Tillsättningen av museichefer och styrelseledamöter borde präglas av ställningstaganden som är strategiskt och museipolitiskt tydliga.

Museernas behöver utvecklas mot en ökad närvaro i utbildningssystemet och följdriktigt också i vetenskapssamhället. För att kunna svara mot samhällets behov av kunskap och perspektiv på vår tids aktuella frågor och för att kunna förmedla sammanhangsbeskrivningar borde en högre grad av tvärfacklighet prägla museernas förmedlingsaktiviteter och därmed också sammansättningen av dessas styrelser.

Politikerna företräder medborgarna, men det gör också samhällets myndigheter och universitet/högskolor m fl. I många museer vore det motiverat med en ökad närvaro i styrelserna från universitet, myndigheter och organisationer m fl, vars sakkunskap och

inriktning gränsar till museernas verksamhetsområden. Ändamålsenligt sammansatta styrelser utifrån ett sådant synsätt skulle kunna leda till en innehållsrig vitalisering och därmed en snabbare väg mot en samhällsintegrerad museiverksamhet. Och till inspirerande och fruktbara möten med företrädare för vetenskapssamhället, utbildning/skola och myndighetsverige...

Samspelet mellan de centrala museerna och läns museerna skulle kunna förbättras genom att t ex Läns museernas samarbetsråd erbjuds att föreslå en läns museichef i vart och ett av de centrala museernas styrelser.

Inspiration och stimulans

Utredningen ser som en av uppgifterna för en ny museimyndighet att fördela statsbidrag inom museisektorn. Förslaget är ett av de förslag som sluter, snarare än öppnar museerna mot omvärlden. Den nya museimyndigheten tilltros, med detta förslag, en slags kompetens som har med museernas dynamik och framtid att göra och som inte finns i museerna.

Denna kompetens och dynamik finns dock redan i museisystemet, nämligen, (och i hög grad), inom det stora antal befintliga nätverk som vuxit fram och samordnas av Riksförbundet Sveriges museer. Några exempel: DOSS (Dokumentation av samtida Sverige), IDEK (Innovation, design och kommunikation), FOMU (Forskning vid museer), NCK (Nordiskt-baltiskt centrum för kulturarvspedagogik), Forum för utställare, FUISM m fl... Inom friluftsmuseisektorn finns samarbetsorganisationen FRI. Dessa nätverk driver fortlöpande i engagerande former erfarenhetsöverföring, utbildning och kunskaps spridning inom respektive sakområden.

I dessa nätverk drivs dessutom redan en kollegial kvalitetsgranskning som på olika sätt kommer museisverige till del och som lätt kan vidgas. Bland annat utses årligen Årets museum, Årets samtidsdokumentation, Årets utställare, NCK:s pris för innovativt arbete med lärande vid kulturarvsinstitutioner mm. Det finns med andra ord starka skäl för att uppmärksamma dynamiken i dessa nätverk. Det skulle vara närmast nonchalant och dessutom kontraproduktivt att inte göra det...

Ett argument, bland andra, mot en ny kostsam myndighet, är förstås att i stället stödja de nämnda nätverkens möjligheter (och Riksförbundet Sveriges museers) att kanalisera sina områden utåt och att utveckla redan påbörjat kvalitetsgranskande arbete i riktning mot en ökad internationell delaktighet etc. Vidare skulle Riksorganisationen Sveriges museer kunna erhålla särskilda medel att fördela inom museisektorn för ändamål som stimulerar prioriterade utvecklingsområden.

Ytterligare ett argument mot en museimyndighet är att bättre nyttja redan befintliga statliga myndigheter vars verksamheter skulle kunna möta museisektorns behov av skilda slag.

Exempel på sådana myndigheter är

Vetenskapsrådet som skulle kunna fördela olika slags statsbidrag som syftar till att stimulera museernas forskning och kommunikation av resultat inom skilda vetenskapsområden. Ett högt prioriterat område för rådet, men inom vilket museerna är stark underutnyttjade. En sådan lösning skulle bidra till att museerna öppnas mot vetenskapsvärlden och höja kvaliteten på såväl forskning, forskningskommunikation och tvärfacklighet. Statliga direktiv

för hur rådet ska disponera sina medel för att uppnå de museipolitiska resultat som är önskvärda borde kunna utformas i samspel med museernas organisationer och huvudmän. Rådets stora erfarenheter beträffande utvärderingar av forskning och projektverksamheter skulle bland mycket annat tillföra museisektorn viktiga erfarenhetsbaserade kunskaper.

Statistiska centralbyrån som bör kunna aktiveras för museernas räkning när det gäller de skilda statistikbehov som finns inom sektorn.

Riksrevisionsverket som möjligen kan spela en roll för genomförande och uppföljning av den föreslagna förbättrade användningsmöjligheten av "avgiftsinkomster".

Statens kulturråd och Myndigheten för kulturanalys har erfarenheter av fördelning av bidrag till museisektorn. I valda delar kan det vara effektivt och rationellt att dessa bibehålls.

Ovanstående är ett försök att påvisa tänkbara former för att öppna museerna mot andra myndigheter (ett egenvärde) med lämplig fackkompetens i stället för att trimma in en museimyndighet att verka inom områden där staten redan har tillräcklig kunskap. Ett sätt att minska den statliga byråkratin och att samtidigt snabba på och stimulera verksamhetsutvecklingen i museisystemet.

Angående Riksutställningar..

Riksutställningar, inledde sin verksamhet som en försöksverksamhet i mitten av 1960-talet och permanentades senare som myndighet. Riksutställningars betydelse som en obyråkratisk, mycket kreativ och i alla avseenden inspirerande kraft för museernas ledningar och personal kan inte överskattas. Utöver att utveckla utställningsmediet och administrera vandringsutställningar gav Riksutställningar museerna ett, vid den tiden, nödvändigt kurage. Genom att bli öppna för nya ämnen, många gånger provocerande, höjdes taket i många museer.

Tack vare Riksutställningar har museerna fått bestående kunskaper om utställningsproduktion och administration av vandringsutställningar och mycket annat! Detta gör det nu möjligt att lägga ned Riksutställningar. De medel som därmed frigörs kan nyttjas bättre.

Museernas ekonomi - inte minst läns museernas - behöver förstärkas. Som framgått ovan anser jag att läns museerna har en mycket betydelsefull roll för museiutvecklingen i Sverige. De behöver ökade medel för pedagogiskt utvecklingsarbete, för ämnesintegrationen med naturvetenskap och för arbetet inom kulturmiljövården. Bristen på antikvarisk kompetens i kommunerna ställer ökade krav på läns museernas engagemang mm. Mycket mer kan tilläggas... Genom att avstå från uppbyggnad och drift av en ny museimyndighet öppnas möjligheter för detta.

Bo Nilsson

bo.byxelkrok@gmail.com

Svältergatan 43, 387 75 Byxelkrok

Har varit verksam vid Nordiska museet, Gotlands Fornsal (Gotlands läns museum), Stockholms stadsmuseum, Statens kulturråd, Stiftelsen Skansen. Ingick i Statens kulturråds utredningsgrupp (Museiförslag, Rapport från kulturrådet 1986:3), sekreterare (Minne och bildning SOU 1994:51).

